

REFORMÁCIÓ
500

Az egyház egysége és egyetlensége

a II. Vatikáni Zsinat szerint

Turay Alfréd előadása

2017

Váci *Egyházmegye*

AZ EGYHÁZ EGYSÉGE ÉS EGYETLENSÉGE
A II. Vatikáni Zsinat szerint

Az egyház egysége és egyetlensége

a II. Vatikáni Zsinat szerint

Az Unitatis Redintegratio
zsinati határozatból (1964) vett idézetek alapján

Turay Alfréd előadása

2017. május 3-án

a váci Credo-házban a reformáció 500 éves évfordulója
alkalmából tartott előadás-sorozatban

Írta
TURAY ALFRÉD

Felelős kiadó
UTI Kft., Urbán Tiborné

Nyomdai munka
Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác

2017

Mottó: „Minden jó kereszténynek készebbnek kell lennie arra, hogy felebarátjának állítását jól értelmezze, mint elítélje.”

(Loyolai Szent Ignác, *Lelkigyakorlatok*, 22)

Az Úr Krisztus... egy és egyetlen egyházat alapított (UR¹ 1)

A zsinati atyák arra az egyetlen egyházra gondolnak, amelyet Pál apostol Krisztus testének nevezett, és az emberi szervezet mintájára írt le (vö. 1 Kor 12, 12–27).

Az egyház egyetlenségét hirdető hittételt a reformátorok nem vonták kétségbe: Ágostai Hitvallás VII (1530); Heidelbergi Káté VII, 23, 9 (1563); Magyarországi Baptista Közösségek Hitvallása (1967): „Hisszük, hogy van egy szent, egyetemes és láthatatlan egyház, ennek feje Jézus Krisztus és tagjai a különféle látható egyházak tagjai közül mindazok, akik a bárány vérében megmosottak és újjászülettek.”

...mégis több keresztény közösség mutatkozik úgy az emberek előtt, mint Jézus Krisztus igazi öröksége... külön utakon járnak, mintha maga Krisztus oszlott volna meg (UR 1)

Ez a mondat az 1. századi Korinthusz pártoskodó gyülekezetének állapothoz hasonlítja az egymástól elkülönült és egymással szemben álló keresztény egyházak helyzetét és kölcsönös viszonyát. Pál apostol idejében a korinthuszi keresztények pártokra szakadtak, a Pálra, Apollóra, Kéfasra és Krisztusra hivatkozó csoportok tagjai nem mutatták a Krisztus testével azonos egyház egységének (vö. 1 Kor 12, 12–27) jeleit: úgy éltek, mintha Krisztus oszlott volna meg (vö. 1 Kor 1, 11–13). A pártokra szakadás nem azt jelenti, hogy az

¹ Unitatis Redintegratio

egyház egységes alapjául szolgáló Krisztus oszlott meg, hanem azok a látható közösségek, amelyeknek közös feladata lett volna ennek az egységnek láthatóvá tétele.

A századok Ura azonban... napjainkban az egymástól különvált keresztényekre bőségesebben kezdte árasztani a megbánás lelkét és az egység vágyát (UR 1)

A kijelentés két figyelemre méltó mozzanata:

1. A zsinati atyák az egymástól különvált és nem a felekezeti értelemben vett katolikus egyháztól elszakadt keresztényekről beszélnek.

2. Az egységtörekvés (ökumenikus mozgalom) megerősödését elsősorban nem valamelyik felekezetnek, és nem emberi erőfeszítésnek, hanem Istennek tulajdonítják.

Krisztus... rábízta a Tizenkettő Kollégiumára a tanítás, a kormányzás és megszentelés feladatát. Kiválasztotta közülük Pétert, és az ő hitvallása után kijelentette, hogy reá építi egyházát (UR 2)

A zsinati atyák szentírási alapokon állítják: Krisztus szándéka az volt, hogy egyházának egységét az általa kiválasztott Péterrel (vö. Mt 16,19 és 18,18; Jn 21, 15–17) közösségben lévő apostolok mutassák meg a világnak. A katolikus felfogás szerint e megbízás nemcsak Péternek, hanem hivatalbeli utódainak is szól: szerepük az, hogy megerősítsék testvéreiket a hitben (vö. Lk 22,32). Ezt a péteri szolgálatot (amelynek lényege az egyház egységének jelzése és előmozdítása) nevezzük pápai elsőségnek, primátusnak.

Bár a Szentírásból nem igazolható egyértelműen, hogy ez az elsőség Péter utódaira vonatkozóan is érvényes, történetileg a 2. századtól kimutatható, hogy Róma püspöke valamiféle elsőbbséget élvezett.

Antióchiai Szent Ignác († 110): „Ezzel az egyházzal ugyanis, különleges elsőbbsége miatt minden egyháznak, azaz a hívőknek mindenütt egyet kell érteniük” (Rómaiakhoz 1,1).

A lyoni püspök, Ireneusz a 2. században azt írja, hogy a római egyházzal annak hatalmasabb, jelesebb fősege miatt minden más egyháznak összhangban kell lennie (Az eretnkségek ellen 3,3,2).

A karthágói püspök, Cyprianus álláspontja a 3. században nem ilyen egyértelmű: elismeri, hogy a római püspök első az egyenlők között, de amikor egy hittani

kérdésben ellentétbe kerül Róma püspökével, azt kezdi hangsúlyozni, hogy minden püspök közvetlenül Istennek tartozik felelősséggel (vö. A katolikus egyház egységéről 4).

I. Damasus pápa volt az első, aki írásaiban az „Apostoli Szék” kifejezéssel jelölte saját hivatalát (vö. DH² 149). 378-ban ő fogalmazta meg azt a hitvallási formulát, amelyet az egyházba visszatérő ariánus püspököknek alá kellett írniuk.

A római szék elsőbbségét kiemeli az a tény is, hogy a kereszténységet államvallássá tevő I. Theodosziosz császár 380-ban annak a vallásnak követését rendelte el, amelyet Péter apostol adott Róma népének, és amelyet I. Damasus pápa (valamint Alexandria püspöke is) helyesnek tart.

Róma püspökét egyébként csak a 4. század második felétől kezdték a ’pápa’ (gör. *papasz* vagy *pappa*: atya) megtisztelő névvel illetni. Korábban ez a név a keleti püspökök és pátriárkák címe volt.

A Római Patriarchátusnak és Róma püspökének az egész egyházban érvényes elsőbbsége (lat. *primatus*) az első századokban még nem látszott olyan világosan, mint később, a 6. századtól kezdődően.

Isten eme egy és egyetlen egyházában már kezdet óta támadtak bizonyos szakadások, amelyeket az Apostol súlyosan korhol, és elítél; a későbbi századokban pedig még nagyobb nézeteltérések támadtak, és nem jelentéktelen közösségek különültek el a katolikus egyház teljes közösségétől (UR 3)

A katolikus egyház teljes közössége Krisztus láthatatlan testét jelenti, amelyet az eukharisztia ünneplését vezető püspök körüli látható gyülekezet jelenít meg. Ezzel az egyházzal kapcsolatban először Antióchiai Szent Ignác († 110) használja a *katholikosz* (egyetemes, mindenre kiterjedő, ép) jelzőt. Ignác egyrészt a láthatatlan Krisztus testét nevezi katolikusnak: „ahol Krisztus van, ott van a katolikus egyház.” Másrészt ennek az egyháznak látható vetületét, vagyis azt a közösséget is katolikusnak mondja, amely az apostolutód püspök vezetésével ünnepli az eukharishtiát. Ezért írja: „ahol a püspök megjelenik, ott legyen a sokaság” (vö. Szmirnaiakhoz 8, 1–2).

A kezdeti szakadások említésével a zsinati atyák arra gondolnak, hogy nem az egyházban jelenvaló láthatatlan Krisztus oszlott meg, hanem ennek látható vetülete, vagyis az a látható gyülekezet, amelynek az lett volna a feladata, hogy

² H. Denzinger – P. Hünermann: Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai (rövidítve: DH)

az apostolutódokkal együtt tegye láthatóvá Krisztus testének egységét. A későbbi századok nagyobb szakadásain elsősorban a keleti (1054) és a nyugati egyházszakadás (1378–1417), valamint a reformáció értendő.

...ebben az emberek mindkét részről vétkesek (UR 3)

Súlyos és elgondolkodtató kijelentés ez, amely világossá teszi, valahányszor a Krisztus teste egységének láthatóvá tételére hivatott katolikus egyházban szakadások következtek be, ebben a katolikusnak nevezett közösség tagjai is vétkesek, amennyiben nem mutatták fel hitelesen a katolikus egyház teljes közösségét. Történeti példa erre a három nagy egyházszakadás.

Az 1054-es egyházszakadás esetében a római egyház nem vette figyelembe, hogy a keletiek felfogása szerint az egyházak élén pátriárkák állnak, akik közül a római csak első az egyenlők között (az egység jele és előmozdítója abban az értelemben, hogy vitás tanbeli kérdésekben ő mondja ki a döntő szót, de nincs joga ahhoz, hogy beleszóljon a keleti keresztény közösségek liturgikus és egyházfegyelmi ügyeibe). Semmiképpen nincs joga ahhoz, amit például 1204-ben a „Krisztus helytartója” címet is felvevő III. Ince pápa tett, aki fegyveres erővel állította fel Konstantinápolyban a latin patriarchátust, és kényszerrel akarta létrehozni az egyház egységét. – A keleti szakadást illetően 1965-ben mindkét fél elismerte vétkét: I. Athénagorasz pátriárka és VI. Pál pápa egyidejűleg visszavonta az 1054-es kölcsönös kiátkozást.

A nyugati egyházszakadás (1378–1417) időszakában (amikor a francia és az itáliai politikai érdekek által befolyásolt bíborosok két, illetve három pápát is választottak az egyház élére) egészen nyilvánvalóvá vált, hogy a katolikusnak nevezett egyház nem mutatta fel Krisztus testének egységét a világban. Ezt a Konstanzi Zsinat (1414–1418) is elismerte azzal, hogy önmagát időlegesen a pápák fölé helyezve (a zsinat a pápa felett áll elvet követve) két pápát lemondásra késztetett, a harmadikat (XXIII. Jánost) pedig megfosztotta méltóságától.

Luther és Kálvin nem egyházszakadást akart, hanem reformot. Ezt tanúsítja például az Ágostai Hitvallás Előszava (1530) vagy Kálvinnak „Az egyház megreformálásának szükségességéről” című műve (1543). A protestáns szó arra vonatkozik, hogy az 1529-es speyeri birodalmi gyűlésen hátrányos megkülönböztetésben részesítették a reformáció híveivé váló rendeket, amelyek ez ellen protestáltak.

Arra a kérdésre, hogy Luther miért nem ment el az eleinte általa is szorgalmazott egyetemes zsinatra, a válasz az, hogy ez az utazás politikai és lélektani okok miatt lehetetlenné vált. A Trienti Zsinat helyszínének kiválasztását, egybehívását és kezdeti munkáját V. Károly császár, I. Ferenc francia király és a pápaság politikai érdekkellentétei akadályozták. A császár azért szerette volna egy zsinaton elsimítani a birodalom protestáns fejedelmei és a katolikusok közti ellentéteket, mert egységes birodalmat szeretett volna létrehozni a fenyegetően fellépő Oszmán Birodalom ellenében. A pápával szövetségben lévő ugyancsak katolikus I. Ferencnek azonban nem volt érdeke, hogy a császári hatalom megerősödjön (ezért ellenezte a zsinatot). A pápa pedig egyrészt saját politikai érdekeit tartotta fontosnak, másrészt tartott attól, hogy a zsinaton a konciliarizmus eszméi jutnak diadalra. A latin *concilium* (zsinat) szóról elnevezett konciliarizmus szerint az egyház legfőbb hatalmi szerve az egyetemes zsinat, amelynek a pápa is alá van vetve. Ez az elv már a Konstanzi Zsinaton (1414–1418) is érvényre jutott azzal, hogy a zsinat önmagát időlegesen a pápák fölé helyezve két pápát lemondásra készítetett, a harmadikat pedig megfosztotta méltóságától. A „zsinat a pápa felett áll” elvet a IV. Jenő pápa által összehívott Bázei Zsinaton (1431–1449) is képviselte egy kis csoport: a zsinati atyák egy szakadár kisebbsége 1439-ben eretnekként leváltotta IV. Jenő pápát, és megválasztotta V. Félix ellenpápát.

A zsinatot 1537-ben III. Pál pápa először Mantova városába hívta össze. Ide a protestánsok is meghívást kaptak. Ám, amikor a mantovai herceg a zsinat biztonsága érdekében a császártól 6000 fegyveres állítását kérte, világossá vált, hogy a Husz János esetére gondoló protestánsok aligha fognak elmenni az „oroszlán barlangjába”. Bár 1552-ben a német protestáns fejedelmek követei is megjelentek a Trienti Zsinat második ülésszakán, nem lehetett egység-re jutni: azt követelték ugyanis, hogy a protestáns teológusok megérkezéséig a zsinat a tanácskozásait függessze fel, az eddigi határozatokat nyilvánítsa semmissé, munkájának további alapelveül kizárólag a Szentírást tegye, és függetlenítse magát a pápától. Azzal vádolták a zsinatot, hogy eddig nem volt egyetemes, mert nem minden nép vett részt rajta, nem volt független, mert a pápának volt alárendelve, és nem volt keresztény, mert „igaz” keresztény tanokat kárhoztatott. Ezek után a katolikusok és a protestánsok között szó sem lehetett megegyezésről.

Abban, hogy a reformáció ügyének zsinati tisztázása lehetetlenné vált, nem csak Luther és a reformátorok voltak vétkesek. Ezt ismerte el II. János Pál pápa is, aki 1980-ban a Németországi Protestáns Egyház Tanácsa előtt „a hit

tanítójának” nevezte Luthert. Ferenc pápa pedig ezt nyilatkozta (2016. június 26. Örményországból visszatérőben): „Martin Luther szándékai nem voltak tévesek... Korrupció, világiasság, pénz- és hatalomvágy volt az egyházban, és ő ez ellen lépett fel.”

...akik azonban most ilyen közösségekben születnek... nem vádolhatók az elkülönülés bűnével (UR 3)

Ez a megállapítás abból a józan belátásból ered, hogy az utódok nem lehetnek felelősek elődeik vétkeiért.

...egyházak és közösségek, ámbár hitünk szerint fogyatkozásokban szenvednek, nem jelentéktelenek és súlytalanok az üdvösség misztériumában (UR 3)

Az egyház közösségébe azok épülnek be teljesen, akik a hitvallás, a szentségek és az egyházkormányzat közösségi kötelekeivel kapcsolódnak Krisztushoz, aki egyházát a pápa és a püspökök által kormányozza (vö. LG³ 14).

A zsinati atyák két csoportját különböztetik meg azoknak az egyháznak, amelyekről úgy vélik, hogy fogyatkozásokban szenvednek, azaz nincsenek teljes közösségben a katolikus egyházzal: az ortodox egyházak és a reformáció egyházi közösségei. Ám ezek az egyházak sem jelentéktelenek, mert koncentrikus körökben ábrázolható módon (vö. LG 14–15) Krisztus egyetlen egyházához tartoznak.

Az ortodoxok: bár nincsenek teljes közösségben a katolikus egyházzal – mert nem fogadják el a primátust – nagyon szoros kötelekekkel – az apostoli jogfolytonosság és az érvényes eukharisztia – kapcsolódnak hozzá, ezért valódi részegyházak (vö. UR 14–15). Ezekben az egyházakban is Krisztus egyháza van jelen és működik, jóllehet hiányzik a katolikus egyházzal való teljes közösség (vö. LG 22).

A reformáció egyházai: „Azok az egyházi közösségek ellenben, melyek nem őrizték meg az érvényes püspökséget és az eukharisztia misztériumának eredeti és teljes valóságát, nem egyházak a szó sajátos értelmében; mindazonáltal akiket e közösségekben megkeresztelnek, azok a keresztség révén beletestessül-

³ Lumen Gentium

nek Krisztusba, s ezért bizonyos, jóllehet tökéletlen közösségekben vannak az egyházzal” (DI⁴ 17). – Figyelemre méltó, hogy a zsinati atyák óvatosan fogalmaznak: „jóllehet úgy hisszük, nem őrizték meg sértetlenül – főleg az ordó szentségének hiánya miatt – az eukharisztikus misztérium eredeti és teljes lényegét, amikor a szent vacsorában megemlékeznek Urunk haláláról és föl-támadásáról, megvallják, hogy az életet a Krisztussal való közösség jelenti, és várják az ő dicsőséges eljövételét” (UR 22).

...az üdvösség eszközeit hiánytalanul... csak Krisztus katolikus egyházában, az üdvösség egyetemes eszközében érhetjük el (UR 3)

Az „üdvösség eszközeinek teljessége” (Ad Gentes 6) az igaz és teljes hitvallást, a teljes szentségi életet és az apostoli jogfolytonosságban fölszentelt szolgálatot jelenti (vö. LG 14). A zsinati atyák nyilvánvalóan a felekezeti értelemben vett katolikus egyházra gondolnak, amely megőrizte az üdvösség eszközeinek teljességét, de egyelőre nem érintik azt a kérdést, hogy vajon ez az egyház mindig hitelesen mutatta-e meg, hogy benne érhető el hiánytalanul az üdvösség egyetemes eszközei.

...jóllehet a katolikus egyház az Istentől kinyilatkoztatott igazságok és kegyelemeszközök gazdag birtokosa, tagjai mégsem élnek ezekből kellő buzgósággal (UR 4)

A zsinat a felekezeti értelemben vett katolikus egyházról mondja, hogy ez sem valósítja meg teljesen a Krisztus szándéka szerinti egyházat, amennyiben nem mindig mutatta és mutatja fel hitelesen, hogy az igazságok és a kegyelem-eszközök gazdag birtokosa.

...ha valamit... a hirdetett tanításban – mindezeket gondosan meg kell különböztetni a hitletéteménytől – nem egészen pontosan őriztünk meg, ... meg kell újíttani (UR 6)

A hirdetett tanítást azért lehet felülvizsgálni, mert a hitletéteményt (a misztériumokat) az egyház mindig korhoz kötött módon, egyoldalúan fogalmazza meg, és ezért ezek megszövegezésén, értelmezésén változtatni lehet. Meg-

⁴ Dominus Iesus enciklika, 2000

fontolandó egyrészt, hogy a dogma sosem fejezi ki teljességgel a misztériumot, másrészt a dogma értelmezése nem dogma. A megfogalmazásában megújítandó és újra tárgyalandó témák: 1) a hitvallás értelmezése, 2) a szentségek, 3) az egyházkormányzat (vö. LG 14 és vö. UR 22). – A megfogalmazásokat felülvizsgáló ökumenikus találkozásokon „egyenrangú felek vesznek részt és tárgyalnak egymással” (UR 9). A katolikus teológusok „a tanítások egybevetésekor ne feledjék, hogy a katolikus tanításhoz tartozó igazságoknak hierarchiájuk van, mert nem azonos módon kapcsolódnak a keresztyén hit alapjához” (UR 11).

1. Az igaz és teljes hitvallás értelmezése (megigazulás és predesztináció)

Mivel a reformáció fő irányzatai elfogadják a niceai–konstantinápolyi hitvallást, ezért legfeljebb annak eltérő értelmezéséről folyhatnak ökumenikus tárgyalások. Így például az „Érettünk, emberekért és üdvösségünkért leszállt a mennyből” hitvallási cikkely értelmezésében kellene egységre jutni: látszólag ugyanis a katolikus tanítás eltér a megigazulásról szóló lutheri és a predesztinációról szóló kálvini tanítás értelmezésétől.

a) A megigazulás kérdésében 1999-ben már megszületett a teljes egyetértés (vö. a Keresztyén Egység Pápai Tanácsa és a Lutheránus Világszövetség Közös nyilatkozata a megigazulásról szóló tanításról). A problémát leegyszerűsítve: a 16. században Luther azt hangsúlyozta, hogy nem a cselekedetek, hanem egyedül a Krisztusba vetett hit által (lat. *solus Christus et sola fide*) leszünk megigazulttá. A katolikus egyház ellenben arra helyezte a hangsúlyt, hogy a cselekedetek is fontosak, mert „a hit, ha tettei nincsenek, halott önmagában” (Jak 2,17). A két álláspontot azért lehetett összeegyeztetni egymással, mert már a 16. században sem zárták ki egymást: a hitet hangsúlyozó Luther ugyanis olyan hitre gondolt, amelyből cselekedetek fakadnak (lat. *fides caritate informata*). Az 1999-es megegyezés alapjai tehát már a 16. században megvoltak.

b) Az eleve elrendelés (lat. *praedestinatio*) tanát illetően is egységre lehetne jutni. Luther megigazulásról szóló tanának az abszolút predesztináció a legfőbb alapja (vö. *De servo arbitrio*, 1525). A predesztináció feltétlensége Luther szerint egyfelől abból adódik, hogy minden kegyelmi történést kizárólag Isten visz végbe, másfelől abból, hogy az ősbűn következtében az ember teljesen megromlott. Isten az üdvösséget és a kárhozatot minden feltételtől függetle-

nül valósítja meg. – A predestinációról szóló tan a református egyháznak vált legjellegzetesebb jegyév. Kálvin „A keresztyén vallás rendszere” (lat. *Institutio religionis christianae*, 1559) című művében azt állítja, hogy Isten az emberiség egy részének előre üdvösséget, másik részének előre elvetetést rendel. Az ellenreformáció idején született tendenciózus értelmezés szerint ez azt jelenti, hogy Isten végső fokon nemcsak a kiválasztottak minden jócselekedetét viszi végbe, hanem a kárhozottak minden rossz tettét is (vö. Pázmány Péternek 1609-ben megjelent pamfletszerű művével: „Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszekegy-Istene”).

A Trienti Zsinat 1547-ben kelt határozata szerint a kettős predestináció (előre rendelés) tanítása helytelen, ha azt úgy értelmezzük, hogy Isten egyes személyeket önkényesen az üdvösségre, másokat a kárhozatra rendel, és az utóbbiaktól eleve megtagadja a Messiás megigazító kegyelmét (vö. DH 1556; 1567). A zsinati atyák azonban annak ellenére sem említik Kálvin nevét, hogy az *Institutio* első kiadása már 1536-ban megjelent: valószínűleg azért nem, mert nem voltak tisztában azzal, hogy a reformátor tanítását hogyan kell értelmezni.

Kérdés, hogy Kálvin tanítása ellenkezik-e a Trienti Zsinat állásfoglalásával. Ha követjük Loyolai Szent Ignác († 1556) útmutatását (Minden jó keresztyénnek készebbnek kell lennie arra, hogy felebarátjának állítását jól értelmezze, mint elítélje), a reformátor írásaiból kimutathatjuk, hogy a kálvini tanítás összeegyeztethető a katolikus felfogással.

A reformátor tanításának ökumenikus szellemű értelmezését „A keresztyén vallás rendszere” című mű három állítása alapján végezhetjük el:

Első állítás: „Isten... nem egyforma állapotra teremt mindenkit, hanem némelyeket az örök életre, másokat pedig az örök kárhozatra rendelt már kezdetől fogva” (*Institutio* 3,21,5). – E kijelentés nem az egyes emberek sorsára vonatkozik, hanem a kárhozat lehetőségét is megengedő Isten örök tervére. Mondanivalója tartalmilag azonos azzal a jézusi állítással, amely szerint a világ teremtése óta készített ország, illetve az ördögnek és angyalainak készült örök tűz is az emberi cselekedetektől független örök isteni rendelés alapján létezik (vö. Mt 25, 31–46).

Második állítás: „Azt tehát, hogy a megvetettek az Istennek ő előttük kijelentett igazságához nem alkalmazkodnak, méltán háríthatjuk az ő szívük rosszaságára és romlottságára, csak azt is tegyük hozzá, hogy azért ilyen gonoszak, mivel Istennek igaz, de kikutathatatlan ítélete őket arra rendelte, hogy

elkárhozásukkal dicsőségét megmutassák” (vö. *Institutio* 3,24,14). – Ha az utóbbi kijelentést úgy értelmezzük, hogy Kálvin nem konkrét személyek sorsáról beszél, hanem arról ad tanítást, hogy Isten kifürkészhetetlen akarata megengedi a kegyelmének való végső ellenállás, azaz a kárhozat lehetőségét is, a tanítás katolikus részről is elfogadható.

Harmadik állítás: „A bűnbánatnak... az isteni kegyelem mindig elébe megy” (*Institutio* 3,24,15). – E mondatból nyilvánvaló, hogy Kálvin nem vallja azt, amit a Trienti Zsinat elítélt (hogy ti. a kárhozatra rendeltektől Isten eleve megtagadja a kegyelmet).

Eszerint Kálvin a következőket mondja: Isten azt rendelte eleve előre (az emberi cselekedetektől függetlenül), hogy aki ellenáll az ő bűnbevallásra vezető kegyelmének, azaz nem akar üdvözülni, az ne is jusson el az üdvösségre. Ezt nevezi a katolikus dogmatika feltétlen, az érdemek előre látása előtti (lat. *ante praevisa demerita*) elvetésnek (lat. *reprobatio*). Ez az elvetés azonos az emberi véték és annak büntetéseként a kárhozat megengedésével. A konkrét személyek esetében Kálvin állításai is megengedik azt a lehetőséget, hogy az elvetés feltételes, azaz az érdemek előre látásán alapuló (lat. *post praevisa demerita*) reprobáció.

2. A teljes szentségi élet

A szentség (gör. *μυστήριον*, lat. *sacramentum*) a keresztény szóhasználatban elsősorban a mennyei Atya titkát jelenti, aki elhatározta, „hogy Krisztusban mint főben újra összefogjon mindent, ami az égben és ami a földön van” (vö. Ef 1,10). Így a mennyei Atya titka azonos Krisztus titkával, az ő üdvözítői művével, amelyet egyháza által valósít meg. Mivel az egyház Krisztus teste (1 Kor 12,27), az egyház is misztérium, amennyiben közvetíti Krisztus megváltói művét (vö. Kol 4,3; Ef 3, 4–6). Mivel az egyház szimbolikus cselekményekben (látható jelekben) közvetíti Krisztus láthatatlan üdvözítői művét, misztériumok az egyháznak azok a konkrét cselekményei is, amelyekben Krisztus üdvözítői művét közvetíti. Az apostoli korban elsősorban a keresztség és az úrvacsorát tekintették ilyen konkrét cselekménynek.

A hét szentséget az egyetemes zsinatok közül a II. Lyoni Zsinat (1274) említette először hivatalosan (vö. DH 860). Ezek: a keresztség, a bértálas, az oltáriszentség (eukharisztia), a bűnbánat, az utolsó kenet, az egyházi rend és a házasság. Mivel a hetes számnak szimbolikus értéke van (a Bibliában a teljességet, a tökéletességet jelenti), ezért a szentségek hetes száma elsősorban nem

tényszerű adat, hanem jelképes üzenetet hordoz: kifejezi, hogy Isten minden lehetőséget és eszközt megad az embernek az üdvözítő Messiással való „találkozásra”, s az említett hét liturgikus cselekményben a hívő ember egészen bizonyosan találkozik is Krisztussal. – Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az egyházban ekkor jött létre a hét szentség, hanem azt, hogy ekkor tudatosították, melyek azok a liturgikus cselekmények, amelyek reálszimbólumként jelenítik meg Krisztus titokzatos valóságát és üdvözítői művét.

Korábban bizonytalanság uralkodott a tekintetben, mely liturgikus cselekmények tartoznak a szentségi liturgiák közé, így a számuk sem volt egyértelmű. A 11. században voltak olyan püspökök, akik csak a keresztséget és az eukharisziát nevezték szentségnek. Mások több szentségről beszéltek. Damiáni Péter kardinális († 1072), aki többek között a királlyá való felkenést is szentségnek tartotta, tizenkét szentségről tudott. Clairvaux-i Szent Bernát († 1153) pedig tíz szentségről beszélt (például a lábmosást is ezek közé sorolta).

A reformátorok csak a keresztséget és az eukharisziát, valamint bizonytalankodva a bűnbocsánatot tartották Krisztus kifejezett szándékára visszavezethető szentségnek. „Krisztusi alapításon” ugyanis a protestánsok mást értettek, mint a katolikusok. Szerintük csak az a cselekmény szentség, amelyet a Biblia a történeti Jézus kifejezett rendelkezéseként említ.

Bár a reformátorok csak három, illetve két szentségről beszélnek, liturgikus könyveik, ágendáik tartalmazzák azokat a cselekményeket (konfirmáció, bűnbánat, betegek lelki gondozása, egyházi szolgáltatokra való felszentelés és a házasság megáldása), amelyeket a nyugati egyház a keleti hagyománnyal összhangban a 13. századtól kezdődően hivatalosan is szentségi liturgiáknak tartott (vö. Istentiszteleti rendtartás, 2004. Kálvin Kiadó; Evangélikus istentisztelet, 2007. Luther Kiadó; Pröhle-féle Agenda, 2008. Luther Kiadó).

Ezért az ökumenikus tárgyalások témája nem az összes szentség, hanem elsősorban az eukharisztia (úrvacsora) és az egyházi rend (az egyházi szolgáltatokra való szentelés), mert a katolikus fél úgy látja, hogy ezeknek az értelmezésében jelentősek az eltérések (vö. DI 17: érvényes püspökség és az eukharisztia misztériumának teljes valósága).

a) Az eukharisztia (úrvacsora)

A IV. Lateráni Zsinat (1215) megfogalmazza: „Egy pedig a hívek egyetemes egyháza, amelyen kívül egyáltalán senki sem üdvözl, amelyben... Isten

erejénél fogva átlényegült a kenyér testté, a bor pedig vérré... És ezt a szentséget senki más nem hozhatja létre, csak a pap, aki szabály szerint lett fölszentelve az egyház kulcsai szerint...” (DH 802).

Bár mindkét reformátor, Luther és Kálvin is elutasítja a varázslás vagy mágikus szertartás benyomását keltő konszekráció, illetve átlényegülés szavakat, az úrvacsorát mindketten szentségnek tartják.

Megjegyzendő, hogy amikor a Trienti Zsinat megerősíti az átlényegülés tanát, megfogalmazásával szándékos távolságtartást is jelez saját fogalmaitól: az átlényegülést nem teszi a hit tárgyává, hanem olyan változásról beszél, amelyet a katolikus egyház „legalkalmasabban (lat. *aptissime*) átlényegülésnek nevez” (DH 1652).

Luther az eukharisztiairól beszélve elfogadja Krisztus valóságos jelenlétét: az Oltáriszentség „Krisztus Urunk valóságos teste és vére kenyérben és borban, amely Krisztus igéjével rendeltetett nekünk, keresztyéneknek arra, hogy együk és igyuk” (Nagy Káté, 1529). Elutasítja azt a katolikus tanítást, amely szerint a kenyér és a bor átlényegül Krisztus testvé és vérévé; szofista szőrszálhasogatásnak tartja, hogy csak a kenyér és a bor színe marad meg (vö. Schmalkaldeni Cikk, 1537. III. rész). Szerinte e szentségben Krisztus a kenyér és a bor elemeivel együtt, azokkal és azok alatt van jelen. Arra az ellenvetésre, hogy Krisztus teremtett és korlátolt földi teste nem lehet egyszerre jelen Isten jobbján és a sok úrvacsora-ünnepségen, a reformátor azt válaszolja, hogy a felmagasztalt Krisztus részesül Isten mindenütt jelenvalóságában.

Kálvin is elfogadja, hogy az úrvacsorán valóságosan találkozunk Krisztussal, de elutasítja azt a lutheri magyarázatot, amely szerint az Isten mindenütt jelenvalóságából részesülő Krisztus leszáll a mennyből (hiszen a véges nem tudja befogadni a végtelent). Véleménye szerint az úrvacsora eseményében a valóságos találkozás Krisztussal úgy jön létre, hogy a Lélek működése által Krisztus emel fel bennünket magához. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza: Krisztus jelenlétének módja az úrvacsorán olyan fenséges titok, hogy az emberi szellem ezt nem foghatja fel: „a titok sokkal fenségebb, semmint akár szellemem megfoghatná, akár szavakkal ki lehetne beszélni” (vö. *Institutio* 4,17,31–32).

A pápas misét azért utasítja el, mert ez a Krisztus áldozatát helyettesítő érdemszerző tevékenységnek látszik: „a mise (a pápisták szerint) olyan munka, amellyel a pap, aki Krisztust feláldozza és mások, akik az áldozásban részt vesznek, Istennél valami érdemre tesznek szert”. Ám ez a felfogás „Krisztust

roppant gyalázattal illeti, keresztyét eltemeti és semmivé teszi, halálát elfeledteti...” (*Institutio* 4,18,1).

A Trienti Zsinat (1562-ben) a félreértéseket tisztázandó (s nem utolsósorban a reformátori kritika hatására) azt tanította, hogy a szentmise nem valamiféle kiegészítő emberi áldozat, hanem Krisztus egyszeri és megismételhetetlen keresztdozatának megjelenítése (lat. *repraesentatio*), illetve részesülés ennek az egyetlen áldozatnak üdvösségszerző erejéből (vö. DH 1740). A zsinati szövegekből kiviláglik: a miseáldozattal kapcsolatos „bemutatás” kifejezésen a zsinati atyák nem azt értették, hogy a pap és a hívek mutatnak be valamiféle áldozatot, amely független Krisztusétól, hanem azt, hogy a liturgia vezetője mintegy „rámutat” Krisztus egyszeri és megismételhetetlen áldozatára, amely titokzatos módon jelenvalóvá válik az eukharisziát ünneplő közösségben. A reformátorok azonban a vita hevében és a hiányos „tájékoztatás” miatt nem figyeltek fel eléggé erre, és a Heidelbergi Káté negyedik kiadásába (1563) bekerült a kálvini bírálatot (*Institutio* 4,18,1) felelevenítő ominózus mondat: „A mise így alapját tekintve megtagadja Jézus Krisztus egyszeri áldozatát és szenvedését, és ezért kárhozatos bálványimádás” (Heidelbergi Káté 80).

A II. Vatikáni Zsinat azért nyilatkozik ellentmondásos módon a reformátorok úrvacsorájáról, mert véleménye szerint a reformátorok az egyházi rend szentségének hiánya miatt nem őrizték meg az eukharisztikus misztérium teljességét. Nem vették ugyanis figyelembe, hogy a IV. Lateráni Zsinat szerint csak felszentelt pap vezetheti az eukharisztia ünneplését. Ezért a zsinati atyák úgy hiszik, a reformátorok nem őrizték meg sértetlenül az eukharisztia misztériumát, ugyanakkor elismerik, hogy a reformált egyházak erről másként gondolkodnak. „Jóllehet a tőlünk elkülönült egyházi közösségeknek nincs meg velünk a keresztségből folyó teljes egységük, s jóllehet úgy hisszük, nem őrizték meg sértetlenül – főleg az ordó szentségének hiánya miatt – az eukharisztikus misztérium eredeti és teljes lényegét, amikor a Szent Vacsorában megemlékeznek Urunk haláláról és föltámadásáról, megvallják, hogy az életet a Krisztussal való közösség jelenti, és várják az ő dicsőséges eljövetelét (UR 22).

b) Az egyházi rend (az egyházi szolgálatokra való felszentelés)

Az egyházi rend szentségének kiszolgáltatásában a keleti egyház az apostol-utódnak tekintett püspök szerepét emelte ki, vagyis csak püspök szentelhetett püspököket, papokat és diakónusokat. A nyugati egyház is így gondolkodott,

miközben azt is hangsúlyozta, hogy a papszentelésben a szentelendő elsősorban az áldozatbemutatás (konszekráció) hatalmát kapja meg. Ezt a gondolatot a 12-13. század nagy teológusai olyannyira kiemelték, hogy a papszentelést igen, de a püspökszentelést nem sorolták a szentségek közé.

Mindenesetre a II. Lyoni Zsinat (1274) az egyházi rendet a szentségek közé sorolja (DH 860).

A Trienti Zsinat szerint az egyházi rend elsősorban a papságra szentelés, amennyiben ebben a szentmiseáldozat „bemutatásának” hatalmát kapja meg a jelölt. Ez világlik ki az egyházi rend szentségének kiszolgáltatását ismertető 1566-os Római Katekizmusból (II,7,10) is: a püspök ezt mondja a felszentelendőnek: „Vedd az áldozat bemutatásának hatalmát”. Így a zsinat – akárvan, akaratlan – háborítatlanul hagyja azt a téves nézetet, amelyet korábban úgy fogalmaztak meg, hogy a presbíter és az episzkoposz hivatala között csak joghatóságbeli különbség van.

Luther, aki a keresztény emberek általános (egyetemes) papságát hangsúlyozza, nem nevezi ugyan szentségnek az egyházi rendet, de nem veti el teljesen az egyházban kialakult szolgálati papságot és hierarchiát sem. Luther és követői meg akarják őrizni a püspökből, papokból és diakónusokból álló hármas hierarchiára emlékeztető egyházkormányzati szervezetet is. Ezért a lutheri egyházkormányzati modellt a görög *episzkoposz* (felügyelő, püspök) szó alapján episzkopális egyházszervezetnek nevezzük.

Kálvin sem nevezi sákramentumnak az egyházi rendet, de – Lutherrel ellentétben – nem akarja megőrizni a katolikus egyházban kialakult, püspökből, papokból és diakónusokból álló hierarchiát sem. Szerinte ugyanis az apostoli egyházban az egyházkormányzat demokratikusabb jellegű volt. A keresztény közösségeket eredetileg egyháztanácsok, úgynevezett presbitériumok irányították. E presbitériumok tagjai a pásztorok és a gyülekezet tekintélyes férfi tagjai közül választott vének voltak (vö. *Institutio* 4,3,8). A reformátor ezt az ősi egyházkormányzati mintát ajánlja követőinek, akik sokféle változatban valósították meg a presbitérium szóról elnevezett presbíter-zsinati vagy presbíteriánus egyházkormányzati modellt.

Az Újszövetségben (vö. Zsid 3,1) Krisztus a főpap, aki egyetlen áldozatot mutatott be. A hívek részesülnek ebből az általános, „királyi” papságból (vö. 1 Pét 2,9). Ugyanakkor az általános papságon belül vannak különféle szolgálatok. A vezetői feladatok ellátására a jézusi gyakorlatot követő első keresztények hierarchikus

rendet alakítottak ki. Az első pünkösdi után a tanúságtevő közösségek kettős tagolódású hierarchiát mutatnak: a vezetők az apostolok és segítőitársaik a diakónusok. Az apostolok halála után az általuk kézzel kiválasztott püspökök vagy presbíterek léptek a helyükbe, és munkájukat diakónusok segítették. A presbíter és az episzkoposz kifejezést azonban felváltva használják ugyanazon személy jelölésére: Pál például a milétoszi egyház presbítereit hívja; de aztán előljáróknak (azaz püspököknek) nevezve arra kéri őket, hogy vigyázzanak a nyájra (vö. ApCsel 20, 17.28); Filippiben több előljáró és diakónus vezeti a közösséget (vö. Fil 1,1).

Római Kelemen – aki az 1. század végén a római egyház előljárója volt – a korintusiaknak írt levelében (42 és 44) az ottani egyház vezetőit hol a püspök (gör. *episzkoposz*: felügyelő, előljáró), hol pedig a presbíter (gör. *preszbüterosz*: idősebb előljáró, a gyülekezet bölcs irányítója) névvel illeti. Rajtuk kívül említést tesz a diakónusokról (gör. *diakonosz*: szolga, egyházi szolgálatot ellátó személy) is.

Az ökumenikus tárgyalásokon tisztázandó nehézséget így fogalmazza meg az Unitatis Redintegratio: a katolikus egyház szerint a nem püspöki felszentelés miatt a reformációból kialakult egyházakban a papi rend hiányossága áll fenn (vö. UR 22).

Ennek a nehézségnek megszüntetéséhez a következőket kellene megfontolni:

A) A reformátorok meg akarták volna tartani az emberi tekintéllyel megalkotott egyházi rendet és fokozatokat is. E szándékuk azonban nem valósulhatott meg a püspökök ellenállása miatt (vö. Melancton, Az Ágostai Hitvallás apológiája 14). Látszik: a reformátorok tisztában voltak azzal, hogy csak püspök szentelhetne presbítert, s éppen ezért kérték a püspököket!

1531-ben Melancton így panaszkodik: „a birodalmi gyűlésen gyakran bizonyosságot tettünk arról, hogy a legnagyobb készséggel hajlandók vagyunk megtartani még az emberi tekintéllyel alkotott egyházi rendet és fokozatokat is. Tudjuk ugyanis, hogy az egyházi atyákat jó és üdvös szándék vezette azoknak az egyházi rendszabályoknak a megállapításában, amelyeket a régi egyházi törvények írnak le. A püspökök azonban vagy arra kényszerítik papjainkat, hogy az itt megvallott tanítást elvessék és kárhóztassák, vagy pedig új és hallatlan kegyetlenséggel még gyilkolják is a szerencsétleneket és ártatlanokat. Mindez lehetetlenné teszi, hogy papjaink ezeket a püspököket elismerjék. Így hát a püspökök erőszakoskodása az oka annak, hogy itt-ott felbomlik az a kánoni egyházi rend, amelyet pedig mi teljes szívvel meg akartunk tartani. Ők lássák, miképpen fognak számot adni Istennek az egyház fölbomlasztásáért!” (Az Ágostai Hitvallás apológiája 14).

B) Figyelembe kellene venni, hogy a presbitereket szentelő reformátorok szándéka lényegében megegyezett az egyház szándékával (szolgákat szentelni ahhoz, hogy az egyház megmaradjon az apostoli igehirdetésben és tanításban). Az egyház szándékáról a II. Vatikáni Zsinat így nyilatkozik: „akiket az egyházi rend kiemel a hívek sorából, azok arra rendeltetnek, hogy Krisztus nevében legeltessék az egyházat Isten igéjével és kegyelmével” (LG 11).

A protestáns szentelők feltételezett jó szándéka alapján Róma tanúsíthatna olyan „nagylelkűséget és nagyvonalúságot”, mint amelyet a 2001-ben kiadott Irányelvekben. Ez a több kongregáció által készített és II. János Pál pápa által jóváhagyott dokumentum biztosítja az 1553-ban létrejött szír káld katolikus egyház híveit, hogy közülük mindazok, akik a keleti szír (asszír) liturgián az Addai és Mari anafora alapján konszekrált oltáriszentséget kapják, valóban Krisztus egyetlen igaz testét és vérének vesznek magukhoz. Ez a nyilatkozat azért meglepő, mert az említett ortodox liturgiából hiányoznak az alapítás (ez az én testem... ez az én vérem) szavai, s csak utalások vannak az utolsó vacsorára és Jézus kereszttáldozatára. Róma nyilvánvalóan az anafora szerint ünneplő közösség feltételezhető szándéka alapján tartotta „érvényesnek” az Addai és Mari liturgiában ünnepelt eukharisziát. Ehhez hasonlóan a korabeli írásokból vett dokumentumokból igazolható szándék figyelembevételével talán a protestáns szenteléseket is el lehetne ismerni. Róma ezt annak ellenére is megtehetné, hogy az anglikán szentelések érvényét is éppen a forma és a szándék hiányára hivatkozva utasította el.

3. Az egyházkormányzat (az apostoli jogfolytonosságban fölszentelt szolgálat és a primátus)

a) Az apostoli jogfolytonosság (lat. *successio apostolica*)

A sukceszió kétféle értelmezése: A katolikus felfogásban a püspökök a fölszentelés által egységet alkotnak a püspökök kollégiumával, amely egyetlen, az apostolokig visszanyúló egységet alkot. A kézrátételek láncolata, hálója érzékelhető jelként hozzátartozik az így értelmezett hivatal továbbadásának átfogó szentségi folyamatához. – A reformátorok felfogása szerint az egyház apostolisága nem az egyházi hivatalviselők sukceszióján alapszik, hanem azon, hogy az egyház megmarad az apostoli igehirdetésben és tanításban.

Az ökumenikus párbeszédekben újra és újra előkerül a kérdés. Sokan megkérdezik: a hivatalok több felől sürgetett kölcsönös elismeréséhez nem volna elegendő a presbiteriális szinten meglévő szukcesszió (eltérően a püspöki szinten lévőtől)?

A protestáns szentelések elismerését (a protestáns szentelői szándék figyelembevételével) megkönnyíthetné annak tudatosítása is, hogy az egyházi rend szentségéről szóló trienti kánonok megfogalmazása idején (1563) még nem tudatosult eléggé a keresztényekben, hogy a papi rend teljességét a püspökszentelés adja meg (vö. LG 21), s a püspökök különböző fokozatokban adják át szolgálatuk hivatalát a papoknak és diakónusoknak (vö. LG 28). Nem vált még sajátjukká az a szemlélet, amelyet pedig már a 3. század elejének Rómájában kelt írás, az Apostoli Hagymány is tanúsít. Eszerint a szentelő püspök azért imádkozik, hogy a püspökségre szentelt személy a „legnagyobb papi méltósággal” gyakorolja a bűnbocsánatot, kiossa a feladatokat, feloldja a kötelekeket, és jó illatú áldozatot mutasson be Krisztus által (vö. Apostoli Hagymány 3).

A középkorban inkább az a felfogás uralkodott, amely szerint a különféle rendeket (fokozatokat) a papság és a papszentelés felől kell megközelíteni, mert a jelölt a papszentelésben már megkapja a teljességet, a konszekrálás hatalmát, ami azt jelenti: a liturgia vezetőjeként egyedül ő kérheti hatékonyan a Szentlelket arra, hogy a kenyeret és a bort Krisztus testévé és vérévé változtassa. Ezt a gondolatot a 12-13. század nagy teológusai (pl. Petrus Lombardus és Aquinói Tamás) is kiemelték. A Trienti Zsinat még 1563-ban is ezt a szemléletet követi, a papszentelést nevezi szentségnek, s csupán elítéli azokat a véleményeket, amelyek szerint a papság mellett nincsenek más nagyobb és kisebb rendek (vö. DH 1772). Ezzel azonban teret enged annak a téves nézetnek terjedéséhez, amelyet korábban Nagy Szent Albert († 1280) egyházatya úgy fogalmazott meg, hogy a presbiter és az epizkoposz hivatala között csak joghatóságbeli különbség van. – Mindebből következik: a reformátorok a 16. században még gondolhatták azt, hogy az apostoli jogfolytonosság elsősorban presbiteri szinten jut érvényre.

b) A primátus

A II. Lyoni Zsinat (1274) így nyilatkozott a pápai elsőségről: „a szent római egyház a legfőbb és teljes primátust... birtokolja az egész katolikus egy-

ház felett; és őszintén és alázatosan ismeri fel, hogy ezt a primátust a teljes hatalommal együtt ő magától az Úrtól kapta Szent Péternek, az apostolok fejedelmének, avagy előljárójának a személyében, akinek a római pápa az utódja. És miként minden egyébnél fontosabbnak tartjuk a hit igazságának védelmét, így ha valamilyen kérdés támad a hitet illetően, az ő (ti. Róma) ítéletével kell azt eldönteni... És minden ügyben, ami egyházi vizsgálatot igényel, az ő ítéletéhez lehet folyamodni. Az összes egyházak neki vannak alávetve, s ezeknek az előljárói engedelmességet és tiszteletet tanúsítanak iránta. Oly módon van meg nála a hatalom teljessége, hogy megosztja a gondot a többi egyházzal; ... a maga előjogait azonban mind az egyetemes zsinatokon, mind más ügyekben mindig sértetlenül megőrizte” (DH 861).

A pápa elsősége (lat. *primatus*) kezdetben azt jelentette, hogy a Mt 16,19 és a Lk 22,32 alapján a pápa volt a legfőbb döntőbíró a vitás vallási kérdésekben. A középkorban azonban kialakult a centralizáció, s különösen a Pápai Állam létrejötte (756) után a pápaság a világi fejedelemség külsőségei között gyakorolta hatalmát. – 1075-ben a VII. Gergely pápa által közzétett *Dictatus papae* (a pápa írata) a világi fejedelemséggé váló pápaság totális (lelki és világi) hatalmi és kizárólagossági igényét tartalmazza. Főbb pontjai: A pápát nem ítélteti meg senki. Csak a pápa hozhat új törvényeket, és csak ő állíthat fel új püspökségeket. A pápának joga van engedetlen fejedelmeket letenni, és alattvalóikat a hűségi eskü alól feloldani. A pápa az egyházi törvényeket önhatalmából megváltoztathatja és azok alól felmentést adhat. A pápa császári jelvényeket viselhet. A pápának jogában áll császárokat letenni. – Igaz, hogy a *Dictatus* nem pápai enciklika és nem egyetemes zsinati határozat, de jelentős befolyást gyakorolt a pápa elsőségével kapcsolatos későbbi tanításra, illetve e tanítás értelmezésére. – III. Incének (1198–1216) sikerült a pápaság tekintélyét szédületes magasságba emelni. Ő mint a világ döntőbírája (lat. *arbiter mundi*) vonult be a történelmi köztudatba, de úgy is, mint az első pápa, aki felvette a „Krisztus helytartója” (lat. *vicarius Christi*) címet.

Bár a reformátorok úgy gondolták, a Szentírásból nem igazolható egyértelműen, hogy a Péternek adott főhatalom hivatalbeli utódaira (a római pápákra) is vonatkozik, valójában történeti tényként elfogadták a pápaság intézményét. Az, amit ők bíráltak, a lelki és a világi hatalom összekeverése, illetve a primátus gyakorlásának az evangélium szellemével ellentétes módja. Tudatában voltak annak, hogy a Mt 16, 18–19-ből és a Lk 22, 31–32-ből (én könyörögtem érted, hogy... egykor megtérve, megerősítsd testvéreidet) legfeljebb a szeretet

primátusa olvasható ki, de nem az a fajta uralkodás, mint amelyet a pápák gyakorlata mutatott.

Az az állítás, amely szerint Luther elutasította a pápai primátust, durván leegyszerűsített és hamis kijelentés.

A Melanchton által 1540-ben összeállított műből (Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről) már egyértelműen igazolható, hogy Luther a primátus helytelen, világi értelemben vett és uralkodássá torzított gyakorlatát utasította el. E helytelen gyakorlat és primátus-értelmezés szerint a római püspöknek isteni jogon van főhatósága az összes többi püspök és lekipásztor fölött: a pápa ökumenikus püspök, s ezért a földkerekség összes püspökének tőle kell kérnie fölszentelését, megerősítését. Isteni jogon őt illeti meg mind a „két kard” (vagyis királyokat ültethet trónra vagy tehet le). A pápa azt taníthatja, hogy aki mindezt nem hiszi, nem üdvözülhet (vö. VIII. Bonifác, 1302 „Unam sanctam” bulla, DH 875).

Kálvinnál sem mondható, hogy minden további nélkül utasította el a pápai primátust. „Az egyház megreformálásának szükségességéről” című művében (1543) világosan kifejti, hogy ő az isteni jogra hivatkozó, világi uralomként értelmezett és az evangélium szellemével ellentétes módon gyakorolt primátust utasítja el. Alapjában véve Wycliff és Husz tanítását visszhangozza (a hatalom a kegyelmen alapul; a bűnnel a hatalomra méltatlanná lehet válni).

1559-ben Kálvin azt írja, hogy ő nem a pápa rendi méltóságát vonja kétségbe, hanem azt, hogy a pápa világi hatalomként juttatja érvényre e méltóságát. Egyben utal arra is, hogy az a mód, amelyen Péter apostol gyakorolta méltóságát, elfogadható lenne.

„Azt a tiszteletet bizony szívesen megadom Péternek, hogy őt az egyház épületében az elsők közé helyezzük, ... de hogy ők ebből azt hozzák le, miszerint Péternek a többiek felett elsőse van, azt nem fogadom el. Nagy különbség van a rendben való méltóság és a hatalom között. Látjuk, hogy az apostolok... Péterre ruházták azt a méltóságot, hogy a gyülekezetben beszéljen, hogy az indítványozásban, buzdításban, figyelmeztetésben némileg elől járjon; a hatalomról azonban éppen semmit sem olvashatunk” (*Institutio* 4,6,5).

Ha átvizsgáljuk a Szentírást, hogy milyen tiszte és hatalma volt Péternek, miként viselkedett, s hogyan tekintettek rá a többiek, „erre vonatkozóan semmi mást nem fogunk találni, mint csak azt, hogy ő egyike volt a tizenkét apostolnak, hogy egyenlő volt a többivel, és hogy társa volt a többinek, nem pedig ura. Ő

indítványoz ugyan a gyülekezetben, ha valamit tenni kell, ő figyelmeztet arra is, hogy mit volna legjobb megtenni; de meghallgatja egyúttal a többi is, s nemcsak alkalmat ad nekik véleményük elmondására, hanem rájuk bízta a döntést is, s amit elhatároztak, azt követi és ahhoz alkalmazkodik (ApCsel 15,7). Amikor a pástorokhoz ír (1 Pét 5,1), nem parancsol nekik, mint följebbvalójuk, hanem tisztársainak nevezi és nyájasan inti őket, amint az az egyenlő rangú emberek között szokott történni” (*Institutio* 4,6,7).

A primátus fogalmával kapcsolatos nehézségek a reformáció után:

A katolikus álláspont szerint a római pápa három hivatalt egyesít személyében (Róma püspöke, a nyugati egyház pátriárkája és a Krisztustól alapított „szikla”-szerep hordozója, azaz testvéreinek megerősítője). E három hivatal különbözősége a történelem folyamán egyrészt nem látszott mindig világosan, másrészt a „szikla”-szerepet, a „testvérek megerősítését” a pápák világi uralkodók módjára igyekeztek betölteni. Mindez a reformáció után is feszültségekhez vezetett.

A pápa hatalmát korlátozni szándékozó gallikanizmussal szemben az I. Vatikáni Zsinat azt hirdette meg, hogy a pápa az egész egyházban szabadon gyakorolhatja primátusát, amelynek lényege az egység szolgálata. Bár ezt a tanítást dogmaként terjesztette elő, a primátus fogalmát egyoldalúan, főleg jogi fogalmak tükrében (a pápa egész világra kiterjedő közvetlen püspöki hatalmának hangsúlyozásával) és a már 1682-ben megfogalmazott gallikán tételekkel vitatkozva fogalmazta meg (vö. DH 3059). Állította ugyan, hogy a pápa teljhatalma nem korlátozza a püspökök teljhatalmát (vö. DH 3061), történeti okok miatt azonban nem tisztázhatta a két hatalom viszonyát, és így nem tette világossá, hogy miként gyakorolhat a pápa közvetlen püspöki hatalmat az egész egyház felett úgy, hogy nem csorbítja a többi püspök joghatóságát. – Ezért a zsinati szöveg azt a hamis látszatot keltette: a pápa valamiféle egyetemes püspök, akinek egyházmegyéje az egész világ.

A II. Vatikáni Zsinat lényegében megismételte az I. Vatikáni Zsinat tanítását. „A római pápának... hivatalából fakadóan – mert Krisztus helyettese és az egész egyház feje – teljes, legfőbb és egyetemes hatalma van az egyház fölött, melyet mindig szabadon gyakorolhat. A püspökök rendje viszont, mely az apostolok kollégiumának helyére lépett... fejével, a római pápával együtt – és sohasem e fő nélkül – szintén hordozó alanya az egész egyházra kiterjedő legfőbb és teljes hatalomnak, de ezt a hatalmat csak a római pápa beleegyezé-

sével gyakorolhatja.” (LG 22). E zsinat a pápai primátus és teljhatalom lényegét az egység szolgálatában jelölte meg: „a római pápa, mint Péter utóda örök és látható princípiuma és alapja mind a püspökök, mind a hívők sokasága egységének” (LG 23). Különbséget tett az önmagában vett pápa személye és a püspöki kollégium fejeként tevékenykedő pápa között, de a pápai primátus és a püspöki kollégium kapcsolatának tisztázásával ez a zsinat is adós maradt.

Állította: a pápa a püspöki kollégium fejeként olyan cselekedeteket is végrehajthat, amelyek nem illetik meg a többi püspököt (a kollégium egybehívása és irányítása; a cselekvési normák jóváhagyása stb. (vö. LG *Nota praevia* 3). Nem tisztázta azonban, hogy e tetteket a pápa milyen módon hajtsa végre, hanem azt állította: a pápa az egyház szükségének és a történelmi változásoknak megfelelően megítéli és eldönti azt, hogy ennek a gondoskodásnak módja személyes vagy kollegiális legyen (vö. LG *Nota praevia* 3). Ám ezzel a nyilatkozáttal a II. Vatikáni Zsinat sem tette egészen világossá, hogy milyen kapcsolat van az önmagában vett pápai teljhatalom (jogi primátusa) és ama teljhatalom között, amelyet a zsinat gyakorol a pápával az élen.

A primátus elfogadásának és elfogadtatásának lehetőségét már VI. Pál pápa megkönnyítette, aki 1965-ben, az 1054-es kiátkozás visszavonásával valójában azt is elismerte, hogy a kiátkozás történelmi időszakában a pápaság nem Krisztus szándékának megfelelően gyakorolta primátusát. A primátus fogalmának tisztázásához és elfogadtatásának megkönnyítéséhez újabb jelentős segítséget nyújtott II. János Pál pápa „*Ut unum sint*” enciklikája (1995).

A pápa újólag elismeri, hogy a primátus (az egyház egységének szolgálata) a történelem folyamán nem volt mindig hiteles. A katolikus egyháznak az a meggyőződése, hogy „az apostoli hagyományhoz és az atyák hitéhez hűségesen a római püspök szolgálatában megőrizte az egység látható jelét és biztosítékát, a többi keresztények legnagyobb részének olyan nehézséget jelent, amihez fájdalmas emlékek fűződnek. Amennyiben ezekért a fájdalmakért felelősek vagyunk, elődömmel, VI. Pál pápával együtt bocsánatot kérek” (*Ut unum sint* 88).

A bocsánatkérés követően megfogalmazza kérését: „Meg vagyok róla győződve, hogy ebben a tekintetben különös felelősségem van, mindenekelőtt a keresztény közösségek többségének ökumenikus törekvésének észrevételében, továbbá hogy meghalljam a felém irányuló kérés: találjam meg a primátus gyakorlásának olyan formáját, mely – küldetésének egyetlen lényeges mozzanatáról sem mondva le – kitérül az új helyzet felé” (*Ut unum sint* 95). A pápai primátus tehát

nem szolgálta mindig az egyház egységét. Az enciklikában a pápa kijelenti: „tudatában vagyok annak, hogy különböző indokok miatt, s mindkét fél akarata ellenére az, aminek szolgálatnak kellett volna lennie, egészen más fényben tűnhetett föl. ... igazán engedelmeskedni akarok azonban Krisztus akaratának, aki mint Róma püspökét arra hívott, hogy ilyen szolgálatot végezzek... A Szentlélek adja nekünk világosságát, és világosítsa meg egyházaink minden lelkipásztorát és teológusát, hogy természetesen közösen meg tudjuk találni azokat a formákat, melyekben ez a szolgálat úgy tudjon megvalósulni, hogy mindkét fél a szeretet szolgálatát lássa benne» (Ut unum sint 95, vö. Homília a Szent Péter bazilikában I. Dimitriosz ökumenikus pátriárka jelenlétében 1987. december 6-án).

...a Zsinat kinyilvánítja: tudatában van, hogy a keresztényeket Krisztus egy és egyetlen egyházának egységében összebékítő szent célkitűzés meghaladja az emberi erőket és képességeket. Ennélfogva minden reményét Krisztusnak az egyházért mondott imádságába, az Atyának irántunk való szeretetébe és a Szentlélek erejébe veti (UR 24)

A határozat zárszavaként megfogalmazott mondatban a keresztényeket összebékítő szent célkitűzés, amelynek megvalósítása meghaladja az emberi erőket: az egyetlen, egységes, de sokszínűségben fennálló katolikus egyház felmutatása a világnak.

Az egyház egységéről és egyetlenségéről vallott katolikus tanítást tartalmazó Dominus Iesus enciklika (2000) – ha ökumenikus szellemben értelmezzük – nem gátolja, hanem elősegíti e cél elérését.

„Krisztusnak tehát egyetlen egyháza van, mely a Péter utóda és a vele közösségben lévő püspökök által kormányzott katolikus egyházban létezik. Azok az egyházak, melyeket, bár nincsenek teljes közösségben a katolikus egyházzal, nagyon szoros kötelékek – az apostoli jogfolytonosság és az érvényes eukharisztia – fűznek hozzá, valóban részegyházak. Ezért ezekben az egyházakban is Krisztus egyháza van jelen és működik, jóllehet hiányzik a katolikus egyházzal való teljes közösség, mert nem fogadják el a primátus katolikus tanítását, melyet Isten akarata szerint Róma püspöke objektíven birtokol és gyakorol az egész egyház felett.

Azok az egyházi közösségek ellenben, melyek nem őrizték meg az érvényes püspökséget és az eukharisztia misztériumának eredeti és teljes valóságát, nem egyházak a szó sajátos értelmében; mindazonáltal akiket e közösségekben megkeresztelnek, azok a keresztség révén beletestessülnek Krisztusba, s ezért bizonyos, jóllehet tökéletlen közösségben vannak az egyházzal...

Ezért a hívőknek nem szabad azt képzelniük, hogy Krisztus egyháza nem más, mint – elkülönült, de valamilyen formában mégis egy – egyházak és egyházi közösségek bizonyos összessége; s azt sem gondolhatják, hogy Krisztus egyháza ma már igazában sehol sem létezik, hanem csak célnak tekinthető, mely felé minden egyháznak és közösségnek törekednie kell. Valójában »ennek a már adott egyháznak az elemei összességükben a katolikus egyházban léteznek, s a többi közösségben nincs meg a teljességük« (vö. Ut unum sanct 14). »Ezek a tőlünk különvált egyházak és közösségek – jóllehet hitünk szerint nincs meg a teljességük – nem jelentéktelenek és súlytalanok az üdvösség misztériumában. Krisztus Lelke ugyanis nem vonakodik fölhasználni őket az üdvösség eszközéül, melynek hatékonysága a kegyelemnek és igazságnak abból a teljességből ered, amely a katolikus egyházra van bízva« (vö. UR 3)” (DI 17).

E nyilatkozat szerint Krisztus egyháza nem azonos a különféle felekezetek összességével, de az sem mondható, hogy ez az egyház csak elérendő célként, de ténylegesen még sehol sem létezik. Ez az egyház adott, és „a Péter utóda és a vele közösségben élő püspökök által kormányzott katolikus egyházban létezik” (vö. LG 8: *subsistit in*).

Ez az állítás nem azt jelenti, hogy ez az egyetlen egyház azonos a felekezeti értelemben vett katolikus egyházzal, hanem azt, hogy „ennek a már adott egyháznak az elemei összességükben a katolikus egyházban léteznek, s a többi közösségben nincs meg a teljességük” (Ut unum sint 14).

Ez a kijelentés ökumenikus szempontból azért nem akadály, mert az enciklika szerzője tudatában van egyrészt annak, hogy jóllehet a katolikus egyház az igazságok és kegyelemeszközök gazdag birtokosa, tagjai mégsem éltek és élnek ezekből kellő buzgósággal (vö. UR 4), másrészt tudja, hogy a katolikus egyház által hirdetett tanítás megfogalmazásait adott esetben meg lehetne és kellene újítani (vö. UR 6).

Ebbe az egyetlen katolikus egyházba már most beletartoznak a keleti részegyházak, jóllehet a primátus gyakorlatának elutasítása miatt nincsenek teljes közösségben a felekezeti értelemben vett katolikus egyházzal. – Megjegyzendő, hogy az enciklika szerzője ezzel kapcsolatban nem feledkezik meg azokról a korábbi pápai nyilatkozatokról, amelyek elismerik, hogy a primátus elutasításának problémája a primátus fogalmának tisztázatlansága és helytelen gyakorlása miatt létezik. A teljes közösség elérése érdekében tehát a katolikus felekezetnek is van még tennivalója.

Mikor jön létre és milyen lesz a teljes egység?

A mikor kérdésre nehéz válaszolni, mert ahhoz, hogy párbeszédnek folyamán megnyugtató módon egységre juthassunk az eukharisztia, a szolgálatokra való felszentelés és a primátus hiteles gyakorlásának értelmezésében, nagyon sok történetileg rögzült ellenérzést, előítéletet és félreértelmezést kellene felszámolni. Ám az előítéletektől, a történetileg beidegződött ellenérzésektől való szabadulás valószínűleg nem lesz egyszerű folyamat.

A milyen kérdésre határozottabban válaszolhatunk. Egészen bizonyos, hogy a teljes egységet mutató katolikus egyház nem uniformizált gyülekezet lesz (vagyis nem arról van szó, hogy mindenki a felekezeti értelemben vett katolikus, a lutheránus, a református vagy egyéb gyülekezetekhez fog tartozni). A II. Vatikáni Zsinat a pápa elsőségét elismerő keleti egyházakkal kapcsolatban mondja, hogy ezek az egyházak saját egyházfegyelemmel, saját liturgikus szokással, saját teológiai és lelkiéleti örökséggel rendelkeznek, ám a jogok és kötelességek kölcsönös tiszteletben tartásával a szeretet kötelékében vannak egymással. S „a helyi egyháznak ez az egységet őrző sokfélesége fényesen bizonyítja az osztatlan egyház katolicitását” (vö. LG 23).

Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy Krisztus egy és egyetlen egyháza katolikus, és a sokszínűségében lesz osztatlan egyház. S amikor ez egészen nyilvánvalóvá válik, elnyerik teljes értelmüket a Lutheránus Világszövetség vezetőjének szavai, aki 2000 szeptemberében egy ökumenikus látogatócsoport nevében azt mondta a milánói katolikus egyházat bemutató Martíni bíborosnak: „mi a wittenbergi katolikus egyházat képviseljük”.

